

Frank Grootemaat

'Morbus Ungaricus'

Zelfmoord in Hongarije

Het percentage van zelfmoord in Hongarije is een van de hoogste in de wereld. Frank Grootemaat bespreekt in zijn artikel de uiting van dit fenomeen in drie kunstvormen in de negentiende en twintigste eeuw.

'Uwe Doorluchtigheid,

We zijn – uit lafhartigheid – brekers van ons woord geworden (...). De natie voelt dit, en we hebben haar eer verkwanseld. We hebben onszelf aan de zijde van schurken geplaatst – want er is geen woord van waarheid in de valse verhalen van gruwelijkheden – niet tegen de Hongaren en zelfs niet tegen de Duitsers! We zullen lijkendieven zijn! De meest verfoeilijke natie! Ik heb u niet tegengehouden. Ik ben schuldig. Pál Teleki.¹

Dit schreef de Hongaarse premier Pál Teleki in zijn (aan staatshoofd Horthy gerichte) afscheidsbrief, voordat hij zich op 3 april 1941 van het leven beroofde. Teleki zag geen mogelijkheid om aan het door hem steeds meer gevreesde bondgenootschap met Duitsland te ontsnappen. Die toenadering tot nazi-Duitsland was onder meer tot stand gekomen omdat Hongarije zijn vergane glorie wilde herwinnen. Sinds het verdrag van Trianon uit 1920, waarbij Hongarije tweederde van zijn grondgebied verloor, was dit een van de belangrijkste pilaren onder de Hongaarse politiek geweest. Nu Teleki tot de conclusie kwam dat hij moest breken met een beleid en overtuiging waar hij bijna een kwart eeuw voor had gestreden, zag hij zich genoodzaakt zelfmoord te plegen.²

Teleki past daarmee in een Hongaarse traditie. Beroemde Hongaren als graaf Istvan Széchenyi, een van de belangrijkste hervormers in de negentiende eeuw, en de twintigste eeuwse dichter Jozsef Attila beroofden zich eveneens van het leven. Het Hongaarse zelfmoordcijfer behoort al sinds mensenheugenis tot de hoogste ter wereld. In de jaren negentig be-

1 G. Juhász, *Hungarian foreign policy* (Boedapest 1979) 185. Vertaald uit het Engels.

2 Juhász, *Hungarian foreign policy*, 184-185.

roofden in Hongarije gemiddeld ongeveer veertig per honderdduizend personen zich van het leven, tegen bijvoorbeeld ruim twaalf in Nederland en ongeveer elf in de Verenigde Staten.³ Voor West-Europeanen is dit wellicht moeilijk te begrijpen. Hier wordt zelfmoord meestal gezien als iets onnatuurlijks en irrationeels. In het Midden-Europese Hongarije kijkt men hier anders tegen aan. Zelfmoord kan een nette oplossing zijn voor onoverkomelijke dagelijkse problemen, en een geaccepteerde manier om daar een eind aan te maken.

Zelfmoord is in elk geval een belangrijk onderdeel van de Hongaarse samenleving. Vanwege de complexiteit van dit fenomeen is het moeilijk exacte redenen hiervoor aan te geven. Hoewel ik in dit artikel wel enkele redenen zal behandelen, zal ik geen eenduidige verklaring voor dit verschijnsel geven, te meer ook omdat te betwijfelen valt of deze er überhaupt is. Via de uiting van dit fenomeen in drie kunstvormen (dichtkunst, muziek en film) en een korte levensschets van de bijbehorende drie kunstenaars hoop ik aan te tonen dat zelfmoord onlosmakelijk met de Hongaren is verbonden. De nadruk zal daarbij liggen op de negentiende en twintigste eeuw. Begonnen wordt met een korte historische inleiding.

Een mogelijke genetische aanleg van Hongaren en andere Fins-Oegrische volken zou een verklaring kunnen zijn voor het hoge Hongaarse zelfmoordcijfer. Dit wordt verondersteld door een Russische medicus. Hij baseert zich daarbij op het feit dat de aan Hongaren verwante Finnen en Esten ook een hoog zelfmoordcijfer kennen.⁴ Vanwege het speculatieve karakter van deze these is het wellicht verstandiger op zoek te gaan naar specifieke aanleidingen in de Hongaarse samenleving. Deze samenleving is volgens de Hongaren al eeuwenlang omringd door hun vijandig gezinde volkeren, zoals Slaven, Roemenen en Duitsers. Door hun unieke taal en afkomst verkeren de Hongaren naar eigen mening in een geïsoleerde positie tussen het oosten en westen van Europa. Sinds de Hongaarse koning Stephanus van paus Sylvester in 1000 een pauselijke kroon kreeg, zijn de Hongaren echter ook belast met een soort van leidende positie, namelijk de verantwoordelijkheid voor de kerstening van de Karpaten.⁵

3 'Finnen en Hongaren zijn vaker levensmoe', *Intermediair* 1-2 (1996) 39 en R. Andorka e.a. ed., *A society transformed. Hungary in time-space perspective* (Boedapest 1999) 45. Vreemd genoeg zijn de cijfers van 1993 de meest recente gegevens.

4 'Finnen en Hongaren zijn vaker levensmoe', 39.

5 N.T. Parsons, 'How to be a magyar', *The Hungarian quarterly* 145 (1997) 27-43, aldaar 27-32.

Het schipperen tussen deze twee uitersten en de loop van de geschiedenis van de Hongaren, die samenhangt van neergeslagen revoluties en verloren oorlogen, heeft geleid tot de typische Hongaarse volksaard: somber, melancholiek en emotioneel. Dit blijkt vooral uit het antwoord dat een Hongaar pleegt te geven als hem gevraagd wordt hoe het gaat: *megvagyok*, oftewel 'ik ben er nog'. Hieruit spreekt een zekere angst voor uitroeijing als gevolg van het Hongaarse isolement. Dit heeft er mede toe geleid dat de Hongaren een zekere verbondenheid met de dood hebben. Een uiting daarvan zijn bijvoorbeeld de diverse herbegrafenissen van helden als Lajos Kossuth en Imre Nagy. De gemoedstoestand van de Hongaren komt verder nog tot uiting in veel gebruikte begrippen als *honfibu* (met als mooiste vertaling het Duitse *Patriottenschmerz*) en *bús magyar sors* (het bittere lot van de Hongaren).⁶

Het melancholieke karakter van de Hongaren wordt verder duidelijk uit het Hongaarse volkslied, dat in 1823 gecomponeerd werd door Ferenc Kolcey en Ferenc Erkel. Nationalistische teksten waren in de negentiende eeuw niet uniek, maar de sombere tekst van het Hongaarse volkslied was dat wellicht wel. Met name het laatste couplet maakt de situatie waar de Hongaren zich in bevinden (of denken zich in te bevinden) duidelijk:

'God, heb meelij met de Hongaren,
Die achtervolgd worden door rampen,
Rijk hen een beschermende arm,
Naar de zee van hun pijn,
Die verscheurd worden door misfortuin,
Breng hen een gelukkig jaar,
Want deze natie heeft al zoveel geleden
In het verleden en de toekomst!'⁷

Het hoge Hongaarse zelfmoordcijfer hangt samen met het wereldbeeld dat hieruit spreekt. Hoewel zelfmoord diep geworteld zit in de Hongaarse samenleving, lijkt het verschijnsel vooral te stammen uit de negentiende eeuw. Veel mensen beroofden zich in de eeuw van de romantiek van het leven door in Boedapest van een brug in de Donau te springen. Anderen stierven in uitgelokte duels. Het plegen van zelfmoord was min of meer

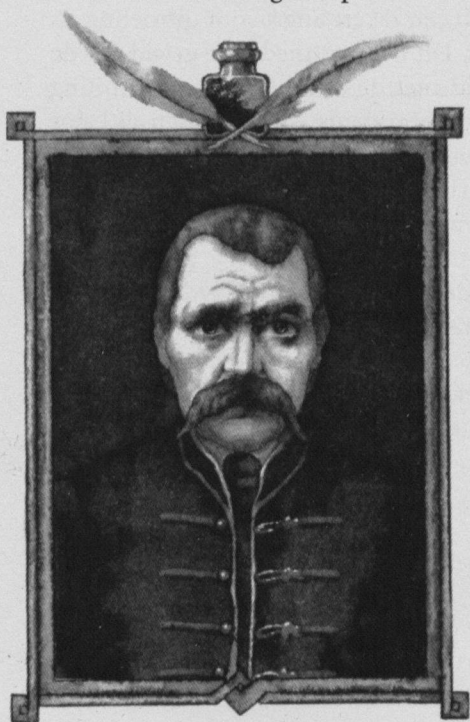
6 Parsons, 'How to be a magyar', 27-32 en 'Dood in eigen beheer', *Elsevier* 35 (1996) 44-45.

7 Tekst volkslied, <http://impulzus.sch.bme.hu>. Vertaald uit het Engels.

mode in het decadente Habsburgse rijk. De dood van kroonprins Rudolf en zijn verboden geliefde bij Mayerling is een bekend voorbeeld uit deze tijd. De Franse socioloog Emile Durkheim weet dit hoge zelfmoordcijfer aan het gebrek aan gemeenschappelijke waarden binnen het grote rijk.⁸ Zo bezien was het dus geen specifiek Hongaars verschijnsel in deze periode.

Maar waar deze mode in Oostenrijk bijvoorbeeld verdween, bleef het in Hongarije een deel van de dagelijkse realiteit.

In de negentiende eeuw was het een van de grootste Hongaarse dichters die 'de Hongaarse zelfmoord' het beste verwoorde: János Arany (1817-1882).⁹ Deze dichter wordt vaak de Hongaarse Goethe genoemd: beide waren volksdichters, en hun gedichten verwoordden een romantisch nationalisme. Het historische epos *Toldi* is wat dat betreft het beste voorbeeld. Deze gelijknamige middeleeuwse held verschaftte identiteit aan de Hongaarse natie, in haar culturele strijd met de Habsburgse overheersers. Daartoe heeft Arany ook gepoogd de Hongaarse orale overlevering vast te leggen, als een soort van stamboom voor het vastleggen van die identiteit. Dit is hem echter

János Arany (1817-1882). Uit: János Arany, *Gedichte* (z.p. 1982).

niet gelukt, ook omdat hij tot de conclusie kwam dat de eenheid van de Hongaarse natie alleen in de verbeelding bestond.

Arany werd arm geboren op het Hongaarse platteland. Hij was een echte Hongaar in de zin dat hij last had van gemoedsstoornissen en melancholisch aangelegd was. Daarbij had hij in zijn leven veel tegenslag. Zijn dochter overleed al vroeg, en verder werd hij zijn hele leven getroffen door heimwee naar zijn geboorteplaats Nagyszalonta. Hij werkte zich op tot

8 'Finnen en Hongaren zijn vaker levensmoe', *Intermediair* 1-2 (1996) 39.

9 János Arany, *Gedichte. Im hundersten Todesjahr des Dichters* (z.p. 1982). Inleiding van Dezső Keresztury 7-27.

secretaris-generaal van de Hongaarse Academie van Wetenschappen. Hij kon echter nooit echt wennen in het grote Boedapest en trok zich steeds meer terug op het Margaretha-eiland in de Donau. Van hem is gezegd dat als na een allesvernietigende ramp alleen zijn werk zou overblijven, daaruit de Hongaarse samenleving gereconstrueerd zou kunnen worden.

In zijn gedicht *Hídavatas* (brugwijding) uit 1877 werpt hij een satirische blik op het kapitalisme en het leven in de grote stad, waar winstbejag aan de orde van de dag is. In 1876 was in Boedapest de Margarethabrug geopend, genoemd naar een Hongaarse heilige, de vrome dochter van koning Bela IV. Volgens een oude legende komen alle zelfmoordplegers bij de opening van een nieuwe brug terug vanuit het water, en springen ze opnieuw, dit keer onder vermelding van de reden waarom ze springen. In het gedicht staat een jongeling, die al zijn geld verspeeld heeft, op de brug en wil zelfmoord plegen. Hij ziet zijn voorgangers terugkomen vanuit het water, en opnieuw springen. Onder meer een bruidspaar en een miljonair storten zich in de rivier. In de laatste strofen wordt de essentie duidelijk.¹⁰

'Schaumkronen steigen wie Fontänen,
Luftblasen quellen rings herauf.
Die Todessüchtigen kreisen, stöhnen
dem Mühlrad gleich hinab, hinauf.
Die Donau nimmt sie alle auf.

Der Jüngling starrt in dies Getummel,
steht wie betäubt, sieht garnichts mehr.
Und wilder stets wird das Gewimmel
in pausenloser Wiederkehr.
Jäh reisst der Sog ihn hinterher...

Wer kann der Wahnsinn widerstehen,
der Hölle Zauber brechen, wer
die Schicksalsuhren rückwärts drehen?...
'Eins' schlägt es dröhnend, dumpf und schwer...
Der Mond sieht Strom und Brücke - leer.'¹¹

10 Deze worden hier in het Duits weergegeven, de taal waarin Arany's werk het meest vertaald is.

11 Arany, *Gedichte*, 121-125.

Arany heeft in dit gedicht een nogal cynische kijk op zijn landgenoten. De redenen van de zelfmoordplegers zijn ingegeven door tijdelijke tegenslag in het heden, en zijn wellicht kleinzielig te noemen. Toch heeft dit de jongeman er niet van kunnen weerhouden ook te springen. Het ironische is dat juist van een brug ter ere van een van Hongarije's beschermheiligen gesprongen wordt. Religieuze motieven spelen bij zelfmoord zeker een rol, maar dit gegeven is te gecompliceerd voor dit betoog. De lege brug laat zien dat Arany vreesde voor de toekomst van de Hongaren.

En dat terwijl tijdens de periode waarin dit gedicht geschreven werd, de situatie voor de Hongaren relatief goed te noemen was. Sinds de 'Ausgleich' van 1867 hadden de Hongaren namelijk een hoge mate van zelfbestuur binnen het Habsburgse Rijk. Maar zo'n goede periode is voor de Hongaren vaak een voorteken van naderend onheil. En dat onheil kwam er inderdaad, in de vorm van de Eerste Wereldoorlog, en het daarop volgende, en voor Hongarije desastreuze, vredesverdrag van Trianon. Hongarije bevond zich tijdens de oorlog, niet voor het eerst in de geschiedenis, in het kamp van de verliezers. Na de oorlog werd het Habsburgse Rijk opgedeeld. Met het verdrag van Trianon verloor Hongarije tweederde van zijn grondgebied, en viel het bevolkingsaantal terug van ongeveer twintig miljoen tot minder dan acht miljoen. Na de Eerste Wereldoorlog volgden jaren van economische malaise. Het is daarom wellicht niet toevallig, dat juist in deze periode een lied, dat als het zelfmoordnummer bij uitstek door het leven zou gaan, werd gemaakt.

Szomorú Vásárnap (droefgeestige zondag) werd begin jaren dertig geschreven en gecomponeerd.¹² Het is een lied van mijmeringen van een persoon over een gestorven geliefde, en de mogelijkheid om zich bij die geliefde te voegen. De depressieve tekst en de melancholieke muziek maken dat het nummer een uniek karakter heeft. Freud noemde het de beste verbeelding van de 'Sonntagsneurose', het depressieve en verloren gevoel dat zondagen soms kenmerkt. Dit nummer had zo veel impact dat ervan gezegd werd dat het mensen aanzette tot zelfmoord. Tientallen mensen zouden met dit nummer op de grammofoon of met de tekst in de hand uit het raam gesprongen zijn. Zowel in Hongarije als later in Engeland en de Verenigde Staten, zou het van de radio gehaald zijn, maar in hoeverre dat waar is, is onduidelijk.

12 Tekst en informatie, <http://www.angelfire.com/ks/gloomysunday/inENG.html> en : <http://www.snopes.com/music/songs/gloomy.htm>.

Het nummer werd door twee Hongaren, Rezsô Seress en Laszlo Javor, geschreven. Van Laszlo Javor is niet zoveel bekend, behalve dat het lied waarschijnlijk over zijn verloren liefde gaat. Rezsô Seress stond bekend als de fluitende muzikant van Boedapest, omdat hij geen noot kon lezen en de piano met slechts twee vingers beroerde. Vanwege zijn rauwe stem (hij kon eigenlijk niet zingen) is hij wellicht de eerste bluesartiest te noemen.

Hij speelde en zong in het café *Kispipa*, in een achterbuurt in Boedapest. Het was een soort café uit een B-film, waar gangsters en hoertjes tot de klandizie behoorden. Seress was een vat vol tegenstrijdigheden. Hij was bepaald niet knap, maar toch was hij getrouwd met een van de mooiste vrouwen van Boedapest. Hij was aan de ene kant beroemd, aan de andere kant kon hij onopvallend over straat gaan omdat niemand hem ooit herkende. Hij had nooit geld, maar liet toen hij overleed enkele miljoenen op de bank na. Dit alles heeft ertoe bijgedragen dat hij een soort cultfiguur werd. Vandaar ook dat mensen van over de hele wereld, van Nikita Chroetsjow tot Ray Charles en van Arthur Toscannini tot de Prince of Wales, de *Kispipa* bezochten, als een soort bedevaartsoord.

Rezsô Seress. Bron: <http://www.angelfire.com/ks/gloomysunday/inENG.html>.

Dit had als oorzaak dat het nummer ook buiten Hongarije een grote bekendheid genoot. Billie Holiday was in 1936 een van de eersten die het nummer in het Engels zong onder de titel 'Gloomy Sunday'. Het lied is vertaald in meer dan honderd talen, tot aan het IJslands en Esperanto toe. Onder de uitvoerenden zijn veel bekende artiesten, zoals Louis Armstrong, Sammy Davis Junior, Elvis Costello, Ray Charles, Tom Jones, Sarah McLaghlán en Björk, om slechts enkelen te noemen. De Engelse versie is de meest bekende.

'Sunday is gloomy
My hours are slumberless
Dearest the shadows
I live with are numberless
Little white flowers
Will never awaken you
Not where the black coach
Of sorrow has taken you
Angels have no thoughts
Of ever returning you
Would they be angry
If I thought of joining you?

Gloomy Sunday

Gloomy is Sunday
With shadows I spend it all
My heart and I
Have decided to end it all
Soon there'll be candles
And prayers that are said I know
But let them not weep
Let them know I'm glad to go
Death is no dream
For in death I'm caressing you
With the last breath of my soul
I'll be blessing you

Gloomy Sunday

Dreaming, I was only dreaming
I wake and I find you asleep
In the deep of my heart here
Darling I hope
That my dream never haunted you
My heart is telling you
How much I wanted you
Gloomy Sunday¹³

13 <http://www.angelfire.com/ks/gloomysunday/inENG.html>.

Alhoewel dit uiteraard niet het origineel is, en muziek niet over te dragen is via een tekst, is de trieste boodschap toch duidelijk. Het motief voor zelfmoord is hier de heimwee naar een verloren geliefde. Het laatste couplet doet vermoeden dat het slechts een droom, of een mijmering is. Voor Seress is het uiteindelijk wel de realiteit geworden. In 1968 sprong hij, bijna zeventig jaar oud, van een flat, en dat terwijl hij hoogtevrees had. De redenen voor deze daad bleven onduidelijk. Wel deden geruchten de ronde dat hij het niet kon verkroppen dat hij nooit meer zo'n succesvol nummer als *Szomorú Vásarnap* had kunnen maken.

Na de turbulente jaren dertig, waarin dit nummer geschreven werd, braken er geen betere tijden aan voor de Hongaren. De Tweede Wereldoorlog, waarbij Hongarije weer eens de verkeerde kant koos, werd gevolgd door een periode van onderdrukking ten tijde van het communisme. De neergeslagen opstand van 1956, maar ook bijvoorbeeld de verloren WK-finale van 1954 (toen het onverslaanbaar geachte Hongaarse elftal na een 2-0 voorsprong met 3-2 van West-Duitsland verloor) droegen bij aan het gevoel van de Hongaren dat het leven het niet goed voor had met hen. Het zelfmoordcijfer bleef daardoor onveranderd hoog. Zelfs na de val van het communisme, toen er betere tijden zouden aanbreken, is dit niet veranderd. Nu zijn niet waargemaakte hooggespannen verwachtingen wellicht de belangrijkste redenen voor zelfdoding.

Dit is goed verbeeld in een film van István Szabó, een van de meest gewaardeerde huidige Hongaarse regisseurs.¹⁴ Deze joodse Hongaar, geboren in 1938, debuteerde in 1961 met de korte film *Konsert*. Szabó haalt veel van zijn inspiratie uit zijn eigen leven, en de gebeurtenissen die gedurende dat leven plaatsvonden. Hij heeft een turbulente periode van de Hongaarse geschiedenis meegemaakt. In de Tweede Wereldoorlog moest hij schuilen voor oorlogsgeweld en onderduiken voor deportatie. Zijn puberteit besloeg gedeeltelijk de periode van het stalinisme. De Hongaarse opstand vond plaats toen hij achttien was. Dit alles heeft bij hem tot een wereldbeeld geleid waarin de maatschappij continu aan verandering onderhevig is. Toch zijn zijn films geen regelrechte kritiek op de samenleving of politiek, maar is zijn kritiek meer subtiel en verborgen. Het thema van zijn films is altijd de individuele zoektocht naar zekerheid en identiteit, waarbij individuen de gevangenen zijn van de perverse dynamiek van de geschiedenis, en de brute krachten die de geschiedenis sturen. Zijn films zijn drama's met een vleug ironie.

14 D. Paul, 'István Szabó' in: D. J. Goulding ed., *Five filmmakers: Tarkovsky, Forman, Polanski, Szabó, Makavejev* (Bloomington en Indianapolis 1994) 156-208.

István Szabó. Uit: D.J. Goulding ed., *Five filmmakers: Tarkovsky, Forman, Polanski, Szabó, Makavejev* (Bloomington en Indianapolis 1994)

Na twintig jaar alleen Hongaarse producties gemaakt te hebben ging Szabó in de jaren tachtig internationale co-producties maken. Hij maakte onder andere de Oscarwinnende film *Mephisto* (1981). *Meeting Venus* (1991) was zijn eerste zelfstandige Engelstalige filmproductie. De thema's en setting van zijn onderwerpen werden ook steeds internationaler, maar zijn Hongaarse identiteit bleef in al zijn films duidelijk. In 1992 maakte hij de Hongaarse low budgetfilm *Edes Emma, Drága Böbe*, buiten Hongarije in 1993 uitgegeven als *Sweet Emma, dear Böbe*. De productie van deze film kostte slechts 250.000 dollar, maar was de best lopende Hongaars-talige film van 1992.

Volgens Szabó is de film een treurig maar liefhebbend beeld van Hongarije en Boedapest, dat moeizaam worstelt met de overgang van een oud naar een nieuw systeem. De beide hoofdpersonen onderwijzen Russisch op een school in Boedapest.¹⁵ Na de omwenteling, wanneer Russisch een weinig populair vak is, hebben ze de keuze tussen ontslag of omschakeling naar Engels. Ze volgen een avondcursus Engels, maar echt succesvol verloopt dit niet. De onzekere situatie van beide, wat betreft hun carrière maar ook in de liefde brengt verschillende reacties teweeg. Emma zoekt hartschotelijk naar liefde en genegenheid, Böbe is materialistisch aangelegd en

15 Emma wordt overigens gespeeld door de Nederlands actrice Johanna ter Steege, die haast onmerkbaar nagesynchroniseerd is.

beland in de prostitutie. Als ze daarvoor opgepakt wordt, ziet zij geen andere uitweg meer dan van een gebouw af te springen. Alhoewel Böbe een einde maakt aan haar leven, geeft de film toch ook enige hoop voor de toekomst. Emma blijkt, hoewel ze op het eerste gezicht erg fragiel lijkt, erg sterk van karakter. Na de sprong verzucht Emma dan ook tegen de stervende Böbe: 'Jij dwaas! Dit is geen oplossing...'¹⁶

Nog steeds maken veel Hongaren zelf een einde aan hun leven. Zoals gezegd, een eenduidig antwoord op het waarom is moeilijk te geven. Feit is dat het verschijnsel zelfmoord samenhangt met het melancholieke karakter van de Hongaren. Ze zijn waarschijnlijk het meest trieste en pessimistische ingestelde volk van Europa. Een citaat van ex-president Árpád Göncz slaat wat dat betreft de spijker op zijn kop: 'Ik ben blij Hongarije te hebben zien oprijzen vanuit de voorgaande ramp, en hoop te sterven voordat het opgeslokt wordt door de volgende.'¹⁷

16 'M. Michalski, 'Sweet Emma, Dear Böbe', *Slavonic and East European review* (1994) 391-393.

17 Parsons, *How to be a Magyar*, 32.

* *Ernst van den Boogaart*

Het verheven en verdorven Azië

Woord en beeld in het *Itinerario* en de *Icones* van Jan Huygen van Linschoten

(isbn 90 5589 169 x; 116 pp.; geïllustreerd.; gebonden; f49,50 / EURO 22,46)

Jan Huygen van Linschoten publiceerde in 1596 het rijk geïllustreerde verslag van zijn reizen en zijn verblijf in Azië: het wereldberoemde *Itinerario*. De Amsterdamse uitgever Cornelis Claesz bracht later dertig prenten uit het boek - de oudste reeks afbeeldingen van Aziaten die in Europa in druk is verschenen - apart uit.

Deze uitgave brengt de unieke dertig prenten voor de moderne lezer met commentaar van de historicus Ernst van den Boogaart. Hij laat zien dat de prenten een educatieve bedoeling hadden en geen afspiegeling 'naar het leven' waren: een methodische ordening van de kennis van vreemde volken. Een opmerkelijke document van de vroeg - moderne visuele cultuur.

Uitgeverij Stichting beheer IISG

SOCIALE EN ECONOMISCHE GESCHIEDENIS

Jaarboek voor Vrouwengeschiedenis 20
Strijd om seksualiteit

(isbn 90 6861 192 5; 208 pp.; geïllustreerd.; ingenaaid; f38,50 / EURO 17,45)

De betekenis van seksualiteit houdt niet op bij de rand van het bed of de deur van de *darkroom*. In dit Jaarboek 'Strijd om seksualiteit' laten de auteurs zien dat seksualiteit een wezenlijk onderdeel is van historische en politieke veranderingen. Er blijken verrassende verbanden te bestaan tussen politiek en pornografie, tussen seksueel gedrag van vrouwen en de Nederlandse natie, tussen feminisme en mannelijke kuisheid en tussen socialisme en seksuele utopie. Door de omstreden kanten van de seksualiteit te onderzoeken, geeft dit jaarboek een beeld van de veranderingen in het denken over seksueel gedrag en ervaringen van vrouwen over een lange historische periode. Onvoorspelbaar, zo lijkt de uitslag van de strijd om seksualiteit. Kortom, er wordt strijd geleverd al valt er ook het nodige plezier aan te beleven.

Verkrijgbaar in de betere boekhandel of rechtstreeks bij de uitgeverij